

whole generations of history students into grievous error'. Kerridge retter flere steder i sin indledning konkret og berettiget kritik mod Tawneys resultater og tolkninger (s. 33, 44, 65f., 75f., 92ff.); det vil naturligvis altid være værdifuldt, at diskussionen genoptages, og Kerridge har jo selv kunnet fremlægge vigtige resultater, ikke mindst i den dygtige undersøgelse af 'the movement of rent 1540-1640' (*The Economic History Review* 2. ser. VI, 1953). Resultaterne indtages blot ikke i denne sammenhæng, og de vilde iøvrigt formentlig snarere kunne nuancere og modificere end omstyrte Tawneys anklage mod 1500-tallets engelske godsejere for 'jacking up rents'.

E. LADEWIG PETERSEN

Hanserezesse. IV Abteilung (von 1531 bis 1560). II: 1535 Juli bis 1537. Herausgegeben vom Hansischen Geschichtsverein. Bearbeitet von KLAUS FRIEDLAND und GOTTFRIED WENTZ (†). Köln, Wien, Böhlau Verlag, 1970. xiii, 640 s. 168,- DM.

Med det foreliggende bind, udsendt i hundredåret for stiftelsen af *Hansischer Geschichtsverein*, har vi formentlig set afslutningen af *Hanserezesse*, foreningens mest markante kildepublikation – som ved stiftelsen blev overtaget fra det bayerske videnskabsakademi og nu omfatter 26 bind. Ifølge foreningens forord til dette bind vil mange vanskeligheder træde hindrende i vejen for fuldførelsen af fjerde afdeling efter den oprindelige plan (indtil Odensetraktaten 1560). Foruden de økonomiske problemer, der i krigs- og krisetiden særlig har hæmmet dette og det foregående binds fremkomst, er det dels de store tab som den sidste verdenskrig har påført materialet til hansaens historie ikke mindst i det 16. århundrede, dels problemerne med at fortsætte udgivelsen efter de kendte principper for en tidsperiode, hvor disse kun i begrænset omfang svarer til virkeligheden. Hanseforbundet er i disse år stærkt og direkte engageret i de fyrstepolitiske forviklinger, og det virker akavet at gruppere kilderne omkring hansedagenes mødebeslutninger (recesser, af *recedere*, dvs. de aftaler, hvormed parterne skiltes); hvad der på denne måde bliver »Vorakten« eller »Beilagen« har udgiverne ret i at betegne som ofte mere betydningsfuldt end både *reces* og »Berichte der Ratssendeboten«.

Med disse begreber er nævnt de vigtigste kategorier, hvori kildematerialet for den hele række af *Hanserezesse* er indplaceret, og som har gjort denne udgave forbilledlig i retning af præliminær bearbejdelse af stoffet til lettelse for forskningen. Det må erkendes, at dette system for at kunne være så frugtbart har hvilet på en almindeligt akcepteret opfattelse af, hvad dette hanseforbund var og hvorledes dets institutioner fungerede. Uden et mindstemål af fælles begreb herom – som kunne håbe på aksept i den verden der skulle benytte udgaven – havde det ikke været muligt således at bygge den op på de universelle og regionale hansedage. Selve publikationen har sikkert banet vej for en erkendelse af, at hansedagene fungerede forskelligt til forskellig tid, men systemets udførelse i praksis har tilladt fleksibilitet og medført langt større fordele end ulemper. Udgaven er en guldgrube også for andre forskningsformål i den ældre historie end hansestædernes politik og økonomi.

At systemet ikke længere slår til – eller rettere, at dets konsekvens ville være

så omfattende og bekostelig, at der må viges tilbage derfra – er i grunden ikke Hanserezesse's fejl. Når det føles utilfredsstillende at skulle gengive så mange fyrstelige eller andre ikke-hanseatiske dokumenter kun i regest, taler det om, at publikationen af selve dette materiale for denne tid er overordentlig mangelfuld – og inden for sine rammer kan Hanserezesse ganske rigtig ikke råde bod på denne mangel, og for første gang har stofmængden medført, at en hansereces ikke har kunnet udgives *in extenso*. Skulle udgaven fortsætte i den hidtil anvendte form, ville bindene blive forholdsvis for store, de dækkede tidsrum tilsvarende for små og indholdet af egentligt hanseatisk stof stadig mere beskedent. Hvorvidt konsekvensen helt at indstille udgivelsen er den rette – eller behøver være den endelige – er det vanskeligt at skønne om, men det står klart, at det hanseatiske forhandlingsmateriale ikke kan mangle i en kvalificeret bedømmelse af det 16. århundredes nord- og vesteuropæiske politik.

Hvad der er problemet, fremgår egentlig ganske tydeligt af det foreliggende bind og dets forgænger, som udkom i årene 1937–1941. Disse to bind er for hovedpartens vedkommende udarbejdet af arkivmanden Gottfried Wentz (kendt af dette tidsskrifts læsere for afhandlingen 1936 om Christian II.s vinterfelttog i Vigen 1532). Efter Wentz's død i 1945 og efter en lang pause er arbejdet fortsat af Klaus Friedland til sommeren og efteråret 1957 (forhandlingerne i København juli-august og den vendiske hansedag i oktober). Der er tale om et meget vigtigt og særdeles dybtgående arbejde, der for en væsentlig del slet ikke ville kunne gøres længere. Det kaster lys over hansestædernes rolle i den nordiske politik omkring Grevens Fejde og Christian III.s tronbestigelse, tillader at følge indre politiske linjer i hanseforbundet under disse begivenheder og viser hen til forhold og personer i den tyske politik, der har spillet en rolle for hansestædernes stillingtagen.

Men selv med sine gode regester og fortræffelige henvisninger forudsætter udgaven for rigtig at kunne udnyttes stor fortrolighed med det ikke-hanseatiske materiale. Selve recesserne og den interne hanseatiske korrespondance leverer en mængde oplysninger, der som brudstykker kan indgå i større politiske synteser – hvortil dog materialet hverken helt eller delvis foreligger i udgaven, men kun kan søges andetsteds. Til den grad er det korrekt, at selve opbygningen omkring recesserne for denne periodes vedkommende er mere til ulejlighed end til nytte – også for den forsker, hvis anliggende er selve den hanseatiske politik, dens motiver og årsagsforhold. Uden på næsten alle punkter at gribe ud over det rent hanseatiske stof, ville han ikke kunne vide, hvad denne politik reagerer på eller håber at kunne gribe ind i.

Dette turde måske tale for at foranstalte en simplere og i sit sigte mindre omfattende udgivelse af det hanseatiske materiale fra årene efter 1537. Undværes kan det ikke, men forskeren vil altid være nødt til at sætte det i forbindelse med et materiale større og mere varieret end nogen udgave kan byde på. Den tid er forbi, hvor Hanserezesse som den grundlæggende udgave – uden at øve vold på stoffet – kunne forsyne historikeren med en grundstamme i hans materiale. Men af den tid, af hele den sene middelalder, har dette store udgiverarbejde de største fortjenester.

KAI HØRBY